

ТОПОС 4: ГРАНИЧЕН КОНТРОЛНО-ПРОПУСКАТЕЛЕН ПУНКТ „МАКАЗА“

„МАКАЗА“: ГРАНИЦАТА, ПАЗЕНА ОТ ПОЕТИ

Преводач: проф. д-р Хюсеин Мевсим

Пътят към „Маказа“ – проход и граница

След Хухла, малкото село с голямо място в българската литература, пътят на литературния ни маршрут завива към Крумовград – градче, където в края на 30-те години на миналия век е интернирана младата Свобода Бъчварова (1925–2012), бъдещата известна писателка и киносценаристка. Намирацията се в изолация през онези години от официалната литературна среда Атанас Далчев посреща 1962-ра точно тук, дошъл на свидяне с единствения си син Христо, който служи в местното танково поделение. *„Това беше най-мъничкото градче, което бях виждал. От площада, дето се намираше хотелът, през две-три улички в коя да е от четирите посоки се излизаше на къра“* (Далчев, 1984: 131), отбелязва в един свой фрагмент големият поет за поселището в поречието на Крумовица.

Продължавайки по прекия път към граничния контролно-пропускателен пункт „Маказа“ на южната граница с Република Гърция, преминаваме покрай село Делвино, където през 1954 година се ражда смугло момченце, което 4–5-годишно се преселва в по-централното Чорбаджийско, с една-единствена улица, явяваща се път за границата. Става дума за Фехим Хорозов (Фехим Хюсеинов, Филип Хорозов), който и в поезията, и в есеистиката си се откроява като възторжен певец на Планината, под която визира родните си Източни Родопи: *„Ако тръгна по географски да я обяснявам, мисля, че ще я обидя. Защото нещо, което си побрал в необятността на сърцето, малко трудно се обозначава с контурите на отдавна познатото. Планината, която смятам, че е моя и наша, дали бих могъл да я оприлича на човек?“* (Хорозов, 1988: 14), се пита той. И действително поетът не може да си я представи без хората, които я обитават и прокарват пътеките – сеят тютюна, добиват руда от стотици метра под земята.

Пътищата на трудното детство на Фехим не само се пресичат, но и се сливат с лехите в тютюневите ниви, в които се отглежда растението, наречено от икономистите „зелено злато“. Вероятно тази съдбовна връзка с тютюна ще го насочи да завърши Селскостопански техникум по тютюна в Джебел. Каква упоритост и отдаденост изисква неговото отглеждане в тази трудна за работа почва!

Когато настъпваше време за засяване на тютюна, тази глинеста почва така се спойваше и инатеше, че се налагаше между лехите да се изреждат буците, които не можеха да се разчупят с мотика, и се получаваше нещо като малка ограда. Там се хранехме, там, между тези буци, майките ни кърмеха сестричетата и братчетата. А какъв тютюн растеше после – най-хубавият, казват, и досега. Нали, мамо? Там се научихме да работим и сричаме първите буквари (Хорозов, 1988: 53–54).

Като съкровена синовна изповед прозвучават редовете, в които се улавя и отражението на сложното време на разделението и противопоставянето в световния ред:

„Мама е правила стотици хиляди поклони на тази земя – засявала е, прибирала е този тютюн, за да сме добре ние, децата ѝ. Баща ми десетки ноци е бдял и бди не символично, а истински, за да са ни мирни дните, защото сме на границата. А границата иска пазене и вяра в това, което пазиш“ (Хорозов, 1988: 5). Разбира се, границата не се пази само от момчетата със зелени пагони. Според автора, „техни най-достойни помощници и вечни граничари са хората, живеещи около границата“ (Хорозов, 1988: 81). Впечатлява пророческото предчувствие на автора в години, когато междублоковата напрегнатост достига своята връхна точка: „но сигурно ще дойдат и такива времена, (...), когато и границите няма да ги има“ (Хорозов, 1988: 17).

След години, точно на граничната застава „Маказа“ той ще се вдъхнови да напише едно от най-силните стихотворения за границата – тази, която разделя държави и човешки съдби. Става дума за „Граница“, включена в стихосбирката „Сиво-черна моя“. При едно посещение на граничната застава с група журналисти от околния вестник „Нов живот“ поетът вижда прелитаща свободно над браздата птица, която се стреми да види морето и маслинените гори на юга. Но в годините на идеологическото и военнблоковото разделение на света пушките, които се премерват в нея, не са дървени:

*И от двете страни те дебнат
две тъмни гърла.
Птицо, сиво-черна моя,
границата не е измислена от поети“* (Хорозов, 1994: 34–35).

Автор на десетина стихосбирки и книга с есета, Фехим Хорозов работи години наред като журналист в различни регионални вестници в Източните Родопи, а впоследствие и като драматург в Музикално-драматичен театър „Кадрие Лятифова“ в Кърджали. След кончината му през 2010 година една от сцените на театъра носи неговото име. Според литературния критик и историк Владимир Янев стиховете му „приличат на разцепени от слънце и лед скали, напомнят напечената земя“ (Янев, 2008).

Думи за Здравко Кисьов

Здравко Кисьов е роден в Завет (1937), но почти целият му живот е свързан с Русе. Той е водеща фигура сред групата на сърдитите млади поети в града от началото на 60-те години на миналия век, един от учредителите на Клуба на културните дейци, основател и първи председател на Дружеството на писателите в Русе от неговото създаване през 1976 година. Автор на двадесетина стихосбирки и също толкова преводни книги предимно на поети от Полша и прибалтийските страни, удостояван с високи национални и чуждестранни награди и отличия (Кисьов, 2023: 461).

Моето първо по-обстойно запознанство с лириката на Здравко Кисьов стана със стихосбирката му „Местожителство“ (1982). Бях приятно респектиран от мъчнопостижимото съчетание на приземеност и извисеност, крехкост и решителност, което излъчваха строфите, от способността на автора да изведе от най-делнично-битовия факт ярко философско прозрение или откровение, поднесено с финес и лекота. Понататъшните изяви на Здравко Кисьов в литературната периодика и книгите, сред които с афористично-фрагментарния си „отличителен белег“ особено ми импонираше

„Показания“ (1990), потвърдиха и доизградиха в съзнанието ми физиономията на един творец с прецизен поетически изказ и свежа метафорика.

В личната ни кореспонденция поетът изтъкваше, че е прекарал в родния Завет „не първите, а вторите седем години от живота си. Баща ми като заветлия знаеше перфектно турски език, аз не можах да го науча, защото заминах за Русе. Но съм имал добри приятели турци, най-вече художникът Фикрет Ислямов, за когото съм писал и говорил по телевизията“, отбелязва той в писмо от 7.10.2002 година.

По различни поводи в писмата си Здравко Кисьов споделяше своето разбиране за поезията. Разбирането си за същността на поезията, за мястото ѝ в живота, той дефинираше честно и ясно: „не бива да запълваш чистия бял лист с думи, ако не можеш да вложиш в думите повече светлина, отколкото е светлината на празния лист“. Впрочем това свое морално кредо той изразява в стихотворението „Канон“, едно от най-емблематичните за цялото му творчество. Признаваше, че, без да се е стремил преднамерено, темата за светлината в различни варианти, вариации и смисъл присъства в много от стихотворенията му:

*Един бял лист –
като бяло сияние
върху масата в здрача.
Не се докосвай до него,
не го запълвай със думи,
ако не можеш да вложиш във тях
малко повече светлина,
отколкото е светлината
на празния лист! (Кисьов, 2002: 5).*

Неслучайно други изследователи отчитат, че в поезията на Здравко Кисьов „светлината е образ, натоварен както с метафорични, така и със символни значения, които генерират дълбок философско-екзистенциален и естетически смисъл. Тя олицетворява най-вече доброто начало в живота и у човека“ (Русев 2002).

Колкото до формата, до поетиката, той споделяше, че като най-естествен и подходящ за поетическата му нагласа се оказва т. нар. неконвенционален, „свободен стих“: „Това не означава, че той е по-лесен. Освободен, „разсъблечен“ от регулярния ритъм и римите, той се крепи единствено на семантиката, на смисъла. Нали една природна картина, житейска случка или епизод могат да съдържат и да излъчват поезия, без при това да са налице някакъв ритъм и рими!... Съвременните европейски поети освобождават стиховете си дори от пунктуацията, от препинателни знаци, като възможност за по-голяма асоциативност и вариантност на отделни пасажи.“ След което вмъкваше и нещо от завидния в постоянството си опит на изкусен преводач: „Това ги прави и по-трудни за превод, защото изисква точна дешифровка“.

Граничарят Здравко Кисьов

Малко известен е фактът, че Здравко Кисьов е свързан биографично и творчески с Източните Родопи – през 1957–1958 г. той служи около една година като граничар в Осма гранична заставка „Залп“ на планинския проход „Маказа“, на няколко километра от

българско-гръцката гранична бразда. Географски разположен в най-южната част на страната, проходът е с надморска височина около 500 м. Непосредствено след Първата световна война преминаването през прохода е прекъснато, поради прокарването на държавната граница между България и Гърция точно през него.

От петнадесетина години насам „Маказа“ обозначава граничния контролно-пропускателен пункт, който свързва две държави, членки на Европейския съюз и НАТО, предлагайки пряк излаз към сините води на Егейско море. Но преди повече от половин век, в сковаващите суховеи на „студената война“, тази граница е рязката межда, която разделя не само две държави, но и два взаимно настроенни военно-стратегически блока, поради което нейната охрана е от изключително важно значение; тя се пази с всички средства и възможно най-строго. И един от пазителите на тази граница е физически крехък младеж от Русе, точно от противоположния край по отсечката север – юг, който след броедни години ще се изяви като един от най-самобитните български поети, превърнал *„поетическото познание в самопознание“* (Игов, 2007: 188). В дългите нощни дежурства, под обсипаното с ярки точки южно небе над Източните Родопи, в съпровод на нощния бухал или сова, той реди в главата си строфи, рими и стъпки, за да прехвърли веднага след наряда върху белия лист осенитото го вдъхновение.

Нощем, докато е наряд, поетът чувства Родопите особено силно, като жив организъм – с бълбукането и ромона на някое близко поточе с изгърбен римски мост над него, с равномерния писък на чухалчето и улулицата, с повея на дърветата – един при боровете и съвсем друг при дъбовете и брястовете. *„Дори само звъна на чановете да слушаш тук, душата ти се отпуска и обезболява“*, сподели той в едно от писмата си. Тъй като тогава ръчните часовници сред войниците са лукс, те са се научили да се ориентират за времето по звездите, при това безпогрешно. Така, преди да зарови глава над книгите в щабната библиотека, поетът се учи от мъдрата „Книга на природата“.

От службата си на границата поетът отнася още една поука, житейски урок, а именно: *„необходимостта от вежи, от ориентири в живота.“* По протежението на граничарските пътеки, на определено разстояние се извисяват високи колове с наръч сено на върха – като факли. В безлунните нощи или в дебелите преспи, за да не се отклоняват от пътеките, войниците се ориентират по тези вежи, по „факлите“ на фона на небето: *„И по-късно, през целия ми трудов и духовен живот се старах да имам пред себе си, подобно ориентири, живия пример на други, осъществили се професионално и морално, хора“*, ми написа той в писмото си от 16.11.2002 година. Времето, прекарано на граничната линия, му дава възможност да „усети“ всичките четири сезона с красотите и трудностите му.

Преди да се уволни, редник Здравко Кисъов предприема едно незабравимо пътуване с кон по заставите в Кирково, Шумнатица и Чакаларово, села по протежението на българско-гръцката граница, които днес административно се намират в състава на Община Кирково. Понеже рисува добре, той е натоварен със задачата да направи постоянната украса на въпросните застави. Споменатото пътуване от място на място, без подвикванията на старшини и ефрейтори, остава незаличимо в паметта на поета. Обяздил жилавия кон, който се спуска и се качва по каменистите долове и стръмнини на Гюмюрджински снежник, вслушва се с трепет в дълбинния шепот на планината. Помолен от мен, той направи трогващо описание на Източните Родопи, едно от най-

хубавите за родната ми планина; в това описание особено впечатляват сравненията с другите български планини, отличителното във всяка една от тях:

Родоп е мистична планина. Не е така сурова като Рила и Пирин, нито епична и достолепна като Стара планина. Но е сякаш по-дружелюбна, разлята и ласкава. Имаш чувството, че ако запееш, зверовете ще дойдат и ще тръгнат подире ти, сякаш и ти си Орфей. В другите планини гласът ти ще бъде погълнат и отнесен от ветровете. (...).

През втората година той е изтеглен в щаба на отряда в село Чорбаджийско. *„Като пишец човек ме направиха библиотекар в поделението, но си носех караулната служба. Вместо в общото (...) спално помещение, нощем си постилах на пода на библиотеката и така повече четях, отколкото спях“*, си спомня той след половин век.

Това е периодът, когато започват първите му литературни изяви, той печата стихове във вестниците, които през онези години излизат в Хасково и Кърджали. Конкретно с кърджалийския вестник го свързва мил спомен: *„Когато се уволнявах, ми трябваше снимка, която ми направи фотографът на кърджалийския вестник. Тя стои и до днес в уволнителната ми военна книжка, на нея съм цивилен със самото на главния редактор [Симеон Димитров] на „Нов живот“*. От писмата става ясно, че поетът е унищожил черновите и всички свои публикации, предхождащи появата на първата му стихосбирка през 1962 година, понеже той ги квалифицира като плахи опити от т. нар. учебен период. Прегледът на двете годишници на споменатия вестник показва, че редник Здравко Кисъв е публикувал в него от 26.07.1957 (г. II, № 30 (82)) до 27.06.1958 (г. III, № 26 (130)) петнадесет стихотворения, които отразяват душевните вълнения на младия момък, дошъл от брега на Дунав да пази южната граница.

Границата, пределът, граничното вдъхновяват поета да напише едноименното стихотворение, включено във втората му книга „Монолози“:

*Границата е на две крачки само.
От границата появява хлад.
И тежи на всяко войнишко рамо
зареден автомат.*

*Аз си мисля за другата граница.
Тая, която пресичаме всеки миг.
Щастливата граница между „не зная“ и „зная“,
между погрома и победния вик.*

*Границата, която вечно се движи
в нашите нощи, дни и сърца.
И оставят следи всички грижи
по обветрените ни лица.*

*И тази граница е на две крачки само.
Но ако не се прекрачваше тя,
можехме ли от ралото на Адама
да стигнем звездната висота?...*

*Не пускай котва в мека постеля!
Не вярвай, че съществува в света предел!
Автоматът на Времето най-точно стреля
по неподвижна цел.*

Както се вижда, когато граничарят Здравко Кисьов пази с тежък автомат на рамо българско-гръцката граница, от която повява хлад, поетът в него разсъждава за различните измерения, проявления и значения на абстрактната граница на човешкото познание.

Вместо заключение

Приемането на Република България в първите години на нашия век в НАТО и в Европейския съюз улеснява осъществяването на подетата идея за свързване на двете държави през прохода „Маказа“, дълъг тридесетина километра. Пътно-строителните дейности, започнали през 2009 година, са финализирани през септември 2013 година, когато граничният контролно-пропускателен пункт е официално открит. Скъсявайки разстоянията, пътят допринася за икономическото съживяване на граничните райони и за значителното увеличаване на туристическия поток в двете посоки. Точно когато се пишеха тези редове, с официалното приемане на Република България на 01.01.2025 година като пълноправен член на Шенген, „Маказа“ вече не е граница, която разделя страни и човешки съдби. Всичко това увеличава надеждите ни за изграждане на един свят без разделение и противопоставяне, без граници.

Цитирана литература

- Далчев 1984:** Далчев, Ат. *Съчинения в два тома, II, Проза*. София: Български писател.
- Игов 2007:** Игов, Св., с. 188 // В: Кисьов, Здр. *Обратно време*. София: Български писател.
- Кисьов 2002:** Кисьов, Здр. *Канон*. Русе: Авангард принт.
- Кисьов 2023:** Кисьов, Здр. *Светлопис*. Избрани стихотворения. София: Ерго.
- Личен архив на Хюсеин Мевсим.**
- Русев 2002:** Русев, Р. „Поетическият канон на Здравко Кисьов“, *Брод*, 1, Русе.
- Хорозов 1988:** Хорозов, Ф. *Дълбоката река*. Пловдив: Христо Г. Данов.
- Хорозов 1994:** Хорозов, Ф. *Сиво-черна моя*. София: Христо Ботев.
- Янев 2008:** Янев, Вл. „Сезонът на Филип Хорозов“ // В: *Погледи към българската поезия и проза*. Варна: LiterNet.

